

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος σύνθεσης)

της 5ης Ιουνίου 2018*

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρο 325 ΣΛΕΕ – Απάτη ή άλλη παράνομη δραστηριότητα σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τελωνειακό τομέα – Αποτελεσματικότητα της ποινικής δίωξης – Περάτωση της ποινικής διαδικασίας – Εύλογη προθεσμία – Οδηγία 2012/13/ΕΕ – Δικαίωμα ενημέρωσης του κατηγορουμένου σχετικά με την ποινική κατηγορία – Δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας – Οδηγία 2013/48/ΕΕ – Δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο»

Στην υπόθεση C-612/15,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Spetsializiran nakazatelen sad (ειδικό ποινικό δικαστήριο, Βουλγαρία) με απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2015, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 18 Νοεμβρίου 2015, στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας κατά των

Nikolay Kolev,

Milko Hristov,

Stefan Kostadinov,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους K. Lenaerts, Πρόεδρο, A. Tizzano (εισηγητή), Αντιπρόεδρο, R. Silva de Lapuerta, M. Ilešić, J. L. da Cruz Vilaça, J. Malenovský και E. Levits, προέδρους τμήματος, E. Juhász, A. Borg Barthet, J.-C. Bonichot, F. Biltgen, K. Jürimäe, K. Λυκούργο, M. Βηλαρά και E. Regan, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Y. Bot

γραμματέας: M. Aleksejev, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζήτησης της 15ης Νοεμβρίου 2016,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Βουλγαρική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις L. Zaharieva και E. Petranova,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους R. Troosters και V. Soloveytchik,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 4ης Απριλίου 2017,

* Γλώσσα διαδικασίας: η βουλγαρική.

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 325 ΣΛΕΕ, καθώς και της οδηγίας 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2012, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (ΕΕ 2012, L 142, σ. 1), και της οδηγίας 2013/48/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2013, σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας [...] και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας (ΕΕ 2013, L 294, σ. 1).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας σε βάρος των Nikolay Kolev, Milko Hristov και Stefan Kostadinov, οι οποίοι κατηγορούνται ότι διέπραξαν ορισμένα εγκλήματα ως υπάλληλοι του τελωνείου του Svilengrad (Βουλγαρία).

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η απόφαση 2007/436/ΕΚ, Ευρατόμ

- 3 Το άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχείο α', της απόφασης 2007/436/ΕΚ, Ευρατόμ του Συμβουλίου, της 7ης Ιουνίου 2007, για το σύστημα των ιδίων πόρων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ 2007, L 163, σ. 17), το οποίο ήταν εφαρμοστέο κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, προέβλεπε ότι στους ίδιους πόρους της Ένωσης περιλαμβάνονται οι δασμοί του κοινού δασμολογίου.

Ο κανονισμός (ΕΚ) 450/2008 και ο κανονισμός (ΕΕ) 952/2013

- 4 Το άρθρο 21, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 450/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, για τη θέσπιση του κοινοτικού τελωνειακού κώδικα (εκσυγχρονισμένος τελωνειακός κώδικας) (ΕΕ 2008, L 145, σ. 1), το οποίο ήταν εφαρμοστέο κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, όριζε τα εξής:

«Κάθε κράτος μέλος προβλέπει κυρώσεις για μη συμμόρφωση με την κοινοτική τελωνειακή νομοθεσία. Οι κυρώσεις αυτές πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές.»

- 5 Ο κανονισμός αυτός καταργήθηκε στις 30 Οκτωβρίου 2013 με τον κανονισμό (ΕΕ) 952/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Οκτωβρίου 2013, για τη θέσπιση του ενωσιακού τελωνειακού κώδικα (ΕΕ 2013, L 269, σ. 1), του οποίου το άρθρο 42, παράγραφος 1, επαναλαμβάνει, κατ' ουσίαν, το ανωτέρω άρθρο 21, παράγραφος 1.

Η οδηγία 2012/13

- 6 Οι αιτιολογικές σκέψεις 10, 14, 27, 28 και 41 της οδηγίας 2012/13 αναφέρουν τα εξής:

«(10) Οι κοινοί ελάχιστοι κανόνες θα πρέπει να οδηγήσουν στην τόνωση της εμπιστοσύνης στα συστήματα ποινικής δικαιοσύνης όλων των κρατών μελών και, κατ' επέκταση, στην αύξηση της αποτελεσματικότητας της δικαστικής συνεργασίας, σε κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Τέτοιοι κοινοί ελάχιστοι κανόνες θα πρέπει να θεσπίζονται στον τομέα της ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών.

[...]

(14) Η παρούσα οδηγία [...] αποβλέποντας στην ενίσχυση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών, ορίζει κοινούς στοιχειώδεις κανόνες όσον αφορά την απαιτούμενη ενημέρωση των υπόπτων ή των κατηγορουμένων για την τέλεση αξιόποινης πράξης σχετικά [...] με την ποινική κατηγορία σε βάρος τους. Η παρούσα οδηγία στηρίζεται στα δικαιώματα που ορίζει ο Χάρτης, ιδίως στα άρθρα [...] 47 και 48, βάσει [του άρθρου 6] της ΕΣΔΑ όπως [έχει] ερμηνευθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. [...]

[...]

(27) Ο κατηγορούμενος για τέλεση αξιόποινης πράξης θα πρέπει να λαμβάνει όλες τις πληροφορίες σχετικά με την ποινική κατηγορία προκειμένου να μπορεί να προετοιμάσει την υπεράσπισή του και να διασφαλίζεται ο δίκαιος χαρακτήρας των διαδικασιών.

(28) Η ενημέρωση του υπόπτου ή κατηγορούμενου για την αξιόποινη πράξη για την οποία φέρεται ως ύποπτος ή κατηγορείται ότι έχει διαπράξει, θα πρέπει να παρέχεται άμεσα και το αργότερο πριν από την πρώτη επίσημη ανάκρισή του από την αστυνομία ή άλλη αρμόδια αρχή, και χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η διενέργεια των ερευνών. Η περιγραφή των πραγματικών περιστατικών, περιλαμβανομένων, όπου είναι γνωστοί, και του χρόνου και τόπου τέλεσης της αξιόποινης πράξης, για τη διάπραξη της οποίας το πρόσωπο είναι ύποπτο ή κατηγορείται, καθώς και του ενδεχόμενου νομικού χαρακτηρισμού της, θα πρέπει να αναφέρονται με επαρκείς λεπτομέρειες σε σχέση με το στάδιο της ποινικής διαδικασίας στο οποίο η περιγραφή αυτή παρέχεται, προκειμένου να διασφαλίζεται ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας και να καθίσταται δυνατή η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης.

[...]

(41) Η παρούσα οδηγία [...] αποσκοπεί στην προαγωγή [...] του δικαιώματος για δίκαιη δίκη και των δικαιωμάτων υπεράσπισης. [...]

- 7 Το άρθρο 1 της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«Η παρούσα οδηγία ορίζει κανόνες σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης των υπόπτων ή κατηγορουμένων, σχετικά με [...] τις εναντίον τους κατηγορίες. [...]

- 8 Το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας φέρει τον τίτλο «Δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία» και προβλέπει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε ο ύποπτος ή κατηγορούμενος να ενημερώνεται για την αξιόποινη πράξη την οποία φέρεται, ή κατηγορείται, ότι διέπραξε. Η ενημέρωση αυτή είναι άμεση και δεόντως λεπτομερής προκειμένου να διασφαλισθούν ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας και η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης του κατηγορουμένου.

[...]

3. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε το αργότερο με τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο να παρέχονται λεπτομερή στοιχεία για την ποινική κατηγορία, συμπεριλαμβανομένης της φύσης και του νομικού χαρακτηρισμού της αξιόποινης πράξης και του είδους της συμμετοχής του κατηγορουμένου.

4. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε ο ύποπτος ή κατηγορούμενος να ενημερώνεται άμεσα για τυχόν αλλαγές στην ενημέρωση η οποία παρέχεται σύμφωνα με το παρόν άρθρο, όταν αυτό απαιτείται προκειμένου να διασφαλιστεί ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας.»

- 9 Το άρθρο 7 της ίδιας οδηγίας φέρει τον τίτλο «Δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας» και, στις παραγράφους 2 και 3, ορίζει τα εξής:

«2. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι αρμόδιες αρχές χορηγούν πρόσβαση τουλάχιστον στο σύνολο του αποδεικτικού υλικού που κατέχουν υπέρ ή κατά του υπόπτου ή του κατηγορουμένου στο εν λόγω άτομο ή στον συνήγορό του για τη διασφάλιση του δίκαιου χαρακτήρα της διαδικασίας και την προετοιμασία της υπεράσπισής του.

3. [...] [Η] πρόσβαση στο υλικό σύμφωνα με την παράγραφο 2 παραχωρείται εγκαίρως ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και το αργότερο έως την υποβολή των στοιχείων της κατηγορίας στην κρίση του δικαστηρίου. Εφόσον νέο αποδεικτικό υλικό περιέλθει στην κατοχή των αρμόδιων αρχών, παραχωρείται πρόσβαση σε αυτό το υλικό εγκαίρως ώστε να εξετασθεί δεόντως.»

Η οδηγία 2013/48

- 10 Η αιτιολογική σκέψη 12 της οδηγίας 2013/48 αναφέρει τα εξής:

«Η παρούσα οδηγία θέτει τους ελάχιστους κανόνες σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας [...]. Με τον τρόπο αυτό, η οδηγία προωθεί την εφαρμογή του Χάρτη και ιδίως των άρθρων [...] 47 και 48, βάσει [του άρθρου] 6 [...] της ΕΣΔΑ όπως [έχει] ερμηνευθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [...].»

- 11 Το άρθρο 1 της οδηγίας αυτής έχει ως εξής:

«Η παρούσα οδηγία θεσπίζει ελάχιστους κανόνες σχετικά με [το δικαίωμα] των υπόπτων και κατηγορουμένων στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας [...] όσον αφορά την πρόσβαση σε δικηγόρο [...].»

- 12 Το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας φέρει τον τίτλο «Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας» και, στην παράγραφο 1, προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν το δικαίωμα των υπόπτων και κατηγορουμένων να έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο εντός προθεσμίας και κατά τρόπο που να επιτρέπει στους ενδιαφερομένους να ασκούν τα δικαιώματά υπεράσπισής τους πρακτικά και αποτελεσματικά.»

Το βουλγαρικό δίκαιο

Οι διατάξεις σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο

- 13 Σύμφωνα με τις συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου 91, παράγραφος 3 και του άρθρου 92 του Nakayatelno protsesualen kodeks (κώδικα ποινικής δικονομίας), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης (στο εξής: κώδικας ποινικής δικονομίας), όταν δύο κατηγορούμενοι εκπροσωπούνται από τον ίδιο δικηγόρο, ο δικαστής οφείλει να αποκλείσει τον δικηγόρο αν η υπεράσπιση του ενός κατηγορουμένου έρχεται σε σύγκρουση με την υπεράσπιση του άλλου. Κατά πάγια εθνική νομολογία, υφίστανται αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των προσώπων αυτών σε περίπτωση που ένας εξ αυτών παρέχει εξηγήσεις που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε βάρος του άλλου, ενώ ο δεύτερος σιωπά.
- 14 Το άρθρο 94, παράγραφοι 4 έως 6, του ίδιου κώδικα ρυθμίζει τον τρόπο με τον οποίο ανεξάρτητο όργανο επιλέγει τον δικηγόρο που διορίζεται αυτεπαγγέλτως προς αντικατάσταση συνηγόρου.

Οι διατάξεις σχετικά με την πράξη απαγγελίας κατηγοριών, τα στοιχεία της έρευνας και το κατηγορητήριο

- 15 Στα άρθρα 219 και 221 του βουλγαρικού κώδικα ποινικής δικονομίας προβλέπεται ότι το ανακριτικό όργανο συντάσσει την πράξη απαγγελίας κατηγοριών, στην οποία εκτίθενται τα βασικά πραγματικά περιστατικά του αδικήματος και ο νομικός τους χαρακτηρισμός. Η πράξη αυτή κοινοποιείται στον κατηγορούμενο και στον δικηγόρο του, οι οποίοι την υπογράφουν αφού λάβουν γνώση του περιεχομένου της.
- 16 Η γνωστοποίηση του υλικού της έρευνας διέπεται από τα άρθρα 226 έως 230 του εν λόγω κώδικα. Βάσει των άρθρων αυτών, το υλικό που έχει συγκεντρωθεί στο πλαίσιο της έρευνας τίθεται στη διάθεση της υπεράσπισης πριν από τυχόν έκδοση κατηγορητηρίου, εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα. Στην περίπτωση αυτή, ο κατηγορούμενος και ο δικηγόρος του καλούνται τρεις τουλάχιστον ημέρες προ της γνωστοποίησής του υλικού και εν συνεχεία μπορούν να λάβουν γνώση του υλικού αυτού εντός εύλογης προθεσμίας. Αν τα πρόσωπα αυτά δεν βρεθούν στη διεύθυνση που έχει δηλωθεί ή αν αδικαιολόγητα δεν εμφανιστούν την ημέρα που έχουν κλητευθεί παύει η υποχρέωση γνωστοποίησης του υλικού.
- 17 Κατά το άρθρο 246 του ίδιου κώδικα, όταν ο εισαγγελέας αποφασίζει να παραπέμψει την υπόθεση στον δικαστή, εκδίδει κατηγορητήριο, με το οποίο περατώνεται το προκαταρκτικό στάδιο της ποινικής διαδικασίας και εκκινεί το στάδιο της δίκης. Στο κατηγορητήριο, το οποίο κατά το αιτούν δικαστήριο συνιστά την «αναλυτική τελική κατηγορία», παρατίθενται λεπτομερώς τα πραγματικά περιστατικά και ο νομικός τους χαρακτηρισμός. Το κατηγορητήριο διαβιβάζεται στον δικαστή, ο οποίος υποχρεούται εντός δεκαπέντε ημερών να ελέγξει αν υπήρξε παράβαση ουσιώδους τύπου. Αν δεν διαπιστώσει παράβαση ουσιώδους τύπου, ορίζει δικάσιμο. Ο κατηγορούμενος και ο συνήγορός του λαμβάνουν αντίγραφο του κατηγορητηρίου μαζί με την κλήτευση για τη δικάσιμο αυτή. Διαθέτουν προθεσμία επτά ημερών για την προετοιμασία της υπεράσπισης, με δυνατότητα παράτασης του χρόνου αυτού.

Οι διατάξεις και η νομολογία που αφορούν την παράβαση ουσιώδους τύπου

- 18 Κατά το άρθρο 348, παράγραφος 3, σημείο 1, του κώδικα ποινικής δικονομίας, παράβαση τύπου θεωρείται «ουσιώδης» όταν συνιστά σοβαρή προσβολή δικονομικού δικαιώματος αναγνωρισμένου από τον νόμο. Σύμφωνα με τη νομολογία του Varhoven kasatsionen sad (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία), παράβαση ουσιώδους τύπου συνιστά, μεταξύ άλλων, η παράλειψη σύνταξης ή κοινοποίησης της πράξης απαγγελίας κατηγοριών, των στοιχείων της έρευνας και του

κατηγορητηρίου, καθώς και η ύπαρξη αντιφάσεων στο κατηγορητήριο. Η πλημμελής πράξη πρέπει να αντικαθίσταται από νέα, διευκρινιζόμενου ότι παράβαση ουσιώδους τύπου εκ μέρους του εισαγγελέα δεν μπορεί να αποκαταστήσει ο ίδιος ο δικαστής, αλλά οφείλει να αναπέμψει προς τούτο την υπόθεση στον εισαγγελέα.

Οι διατάξεις που διέπουν την περάτωση της ποινικής διαδικασίας

- 19 Κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, η περάτωση της ποινικής διαδικασίας διεπόταν ιδίως από τα άρθρα 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας, στόχος των οποίων, κατά το αιτούν δικαστήριο, ήταν η επιτάχυνση του προκαταρκτικού σταδίου της ποινικής διαδικασίας.
- 20 Κατά το άρθρο 368 του εν λόγω κώδικα, σε περίπτωση που το προκαταρκτικό στάδιο της ποινικής διαδικασίας δεν είχε ολοκληρωθεί εντός δύο ετών από την απαγγελία κατηγορίας για σοβαρά ποινικά αδικήματα, ο κατηγορούμενος μπορούσε να ζητήσει από τον δικαστή να εφαρμόσει τη διαδικασία του άρθρου 369 του ίδιου κώδικα προκειμένου είτε να παραπεμφθεί σε δίκη είτε να περατωθεί η ποινική διαδικασία.
- 21 Κατά το άρθρο 369, όταν ο δικαστής διαπίστωνε ότι είχε παρέλθει η ανωτέρω διετής προθεσμία, όφειλε να αναπέμψει την υπόθεση στον εισαγγελέα, τάσσοντάς του προθεσμία τριών μηνών για να ολοκληρώσει το προκαταρκτικό στάδιο, είτε με την παύση της δίωξης είτε με την παραπομπή του κατηγορουμένου σε δίκη. Στη δεύτερη περίπτωση, ο εισαγγελέας είχε στη διάθεσή του δεκαπέντε ακόμη ημέρες για τη σύνταξη κατηγορητηρίου και την υποβολή του στον δικαστή. Αν ο εισαγγελέας δεν τηρούσε τις νέες αυτές προθεσμίες, ο δικαστής όφειλε να επιληφθεί της υπόθεσης και να περατώσει την ποινική διαδικασία. Αν, αντιθέτως, ο εισαγγελέας ολοκλήρωνε το προκαταρκτικό στάδιο της διαδικασίας και υπέβαλλε κατηγορητήριο στον δικαστή εντός των σχετικών προθεσμιών, ο δικαστής εξέταζε το νομότυπο της διαδικασίας και ήλεγχε, ιδίως, αν υπήρξε παράβαση ουσιώδους τύπου. Σε περίπτωση διαπίστωσης παραβάσεων τέτοιου είδους, ο δικαστής ανέπεμπε εκ νέου την υπόθεση στον εισαγγελέα, τάσσοντάς του πρόσθετη προθεσμία ενός μηνός για την άρση των παραβάσεων. Αν ο εισαγγελέας δεν τηρούσε την προθεσμία αυτή, δεν ήρε τις παραβάσεις ή διέπραττε νέες, τότε ο δικαστής περάτωνε την ποινική διαδικασία.
- 22 Αν πληρούνταν όλες οι ανωτέρω προϋποθέσεις, τότε η περάτωση λειτουργούσε εκ του νόμου υπέρ του κατηγορουμένου και ο δικαστής ήταν υποχρεωμένος να τη διατάξει, χωρίς να επιτρέπεται να άρει ο ίδιος τις διαπιστωθείσες παραβάσεις ουσιώδους τύπου και να εξετάσει την ουσία της υπόθεσης. Η απόφαση περάτωσης της ποινικής διαδικασίας έπαυε οριστικά την ποινική δίωξη, με αποτέλεσμα να μην είναι πλέον δυνατό να αναγνωριστεί ποινική ευθύνη του εν λόγω προσώπου. Κατά της απόφασης αυτής δεν μπορούσαν να ασκηθούν ένδικα μέσα, πλην εξαιρετικών περιπτώσεων.
- 23 Με επιστολή της 25ης Αυγούστου 2017, το αιτούν δικαστήριο ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι τροποποιήθηκαν τα άρθρα 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας και ότι προστέθηκε νέο άρθρο στον κώδικα, το άρθρο 368bis. Βάσει των διατάξεων αυτών, όπως έχουν τροποποιηθεί, ο δικαστής δεν μπορεί πλέον να διατάξει την περάτωση της ποινικής διαδικασίας, αλλά μπορεί μόνο να αποφασίσει την επίσπευσή της. Ωστόσο, κατά το αιτούν δικαστήριο, οι τροποποιήσεις αυτές δεν εφαρμόζονται, *ratione temporis*, στην υπόθεση της κύριας δίκης.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 24 Οκτώ υπάλληλοι του τελωνείου του Svilengrad, και συγκεκριμένα οι Dimitar Dimitrov, Plamen Drenski, Nikolay Kolev, Milko Hristov, Stefan Kostadinov, Nasko Kurdov, Nikola Trifonov και Georgi Zlatanov, κατηγορούνται για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση κατά το διάστημα από 1ης Απριλίου 2011 έως 2 Μαΐου 2012, καθόσον ζητούσαν από οδηγούς φορτηγών και Ι.Χ.

αυτοκινήτων οι οποίοι διέρχονταν τα σύνορα μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας χρηματικά ποσά ως δωροδοκία για να μη διενεργήσουν τελωνειακό έλεγχο και για να μην καταγράψουν τις παραβάσεις που διαπιστώνονταν. Οι S. Kostadinov και N. Kurdov κατηγορούνται επίσης για αποδοχή των χρημάτων που προήλθαν από τη δωροδοκία, και οι P. Drenski, M. Hristov και N. Trifonov κατηγορούνται επίσης για διαφθορά. Οι ανωτέρω πράξεις, βάσει των άρθρων 215, 301 και 321 του Nakazatelen kodeks (ποινικού κώδικα), αποτελούν εγκλήματα που τιμωρούνται με ποινές στερητικές της ελευθερίας, οι οποίες μπορούν να φτάσουν, κατά περίπτωση, τα έξι ή δέκα έτη κάθειρξης, καθώς και, όσον αφορά τις περιπτώσεις διαφθοράς, με χρηματική ποινή.

- 25 Τα οκτώ αυτά πρόσωπα συνελήφθησαν τη νύχτα της 2ας προς 3η Μαΐου 2012. Αμέσως μετά τη σύλληψή τους απαγγέλθηκαν σε βάρος τους κατηγορίες, οι οποίες κατά τη διάρκεια του 2013 προσδιορίστηκαν επακριβώς και τους κοινοποιήθηκαν. Τα εν λόγω πρόσωπα ενημερώθηκαν επίσης για τις αποδείξεις που συνελέγησαν.
- 26 Ορισμένα από τα πρόσωπα αυτά προέβησαν σε συμφωνία με τον εισαγγελέα, προκειμένου να παύσει μερικώς η ποινική δίωξη σε βάρος τους και η υπόθεση ήχθη ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου για την επικύρωση της συμφωνίας αυτής. Το αιτούν δικαστήριο απέρριψε, όμως, το σχετικό αίτημα δύο φορές, κρίνοντας ότι οι πράξεις απαγγελίας κατηγοριών είχαν εκδοθεί από αναρμόδιο όργανο και ότι οι πράξεις αυτές βαρύνονταν με παραβάσεις ουσιώδους τύπου.
- 27 Ως εκ τούτου, η υπόθεση παραπέμφθηκε στον αρμόδιο εισαγγελέα της ειδικής εισαγγελίας, προκειμένου αυτός να απαγγείλει εκ νέου τις κατηγορίες σε βάρος των οκτώ κατηγορουμένων. Ωστόσο, στη συνέχεια η διαδικασία διεκόπη στην πράξη και οι προθεσμίες που τάχθηκαν για τη διεξαγωγή έρευνας παρατάθηκαν επανειλημμένως.
- 28 Εντός του 2014, δεδομένου ότι η έρευνα δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί ενώ είχε παρέλθει διάστημα δύο ετών από την ημερομηνία απαγγελίας της κατηγορίας, οι N. Kolev, M. Hristov και S. Kostadinov προσέφυγαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου βάσει του άρθρου 368 του κώδικα ποινικής δικονομίας, ζητώντας από αυτό να εφαρμόσει τη διαδικασία του άρθρου 369 του εν λόγω κώδικα. Το δικαστήριο έκανε δεκτό το αίτημά τους και ανέπεμψε την υπόθεση στον εισαγγελέα, τάσσοντάς του προθεσμία τριών μηνών, ήτοι μέχρι τις 29 Ιανουαρίου 2015, για να ολοκληρωθεί η έρευνα, να γίνει εκ νέου απαγγελία των κατηγοριών, να κοινοποιηθεί αυτή στους κατηγορουμένους και να ολοκληρωθεί το προκαταρκτικό στάδιο της ποινικής διαδικασίας, εν συνεχεία δε ο εισαγγελέας θα είχε προθεσμία δεκαπέντε ημερών για τη σύνταξη του κατηγορητηρίου και την υποβολή του στον δικαστή.
- 29 Ο εισαγγελέας διατύπωσε νέες κατηγορίες και υπέβαλε κατηγορητήριο στο αιτούν δικαστήριο εντός της ταχθείσας προθεσμίας.
- 30 Ωστόσο, οι κατηγορίες δεν κοινοποιήθηκαν ούτε στους N. Kolev και S. Kostadinov ούτε στους συνηγόρους τους. Όπως υποστήριξαν, για ιατρικούς και επαγγελματικούς λόγους δεν κατόρθωσαν να εμφανιστούν τις ημέρες που είχαν οριστεί για την πραγματοποίηση της ενημέρωσης. Επιπλέον, ούτε τα πρόσωπα αυτά ούτε ο M. Hristov ενημερώθηκαν σχετικά με τα στοιχεία της έρευνας.
- 31 Με διάταξη της 20ής Φεβρουαρίου 2015, το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι είχαν σημειωθεί παραβάσεις ουσιώδους τύπου καθόσον, αφενός, οι νέες κατηγορίες που απαγγέλθηκαν δεν κοινοποιήθηκαν στους N. Kolev και S. Kostadinov, κατά παραβίαση των δικονομικών τους δικαιωμάτων, και το κατηγορητήριο περιλάμβανε πληροφορίες σχετικές με την κατηγορία οι οποίες δεν τους είχαν κοινοποιηθεί νομίμως. Αφετέρου, το δικαστήριο επισήμανε ότι υπήρχαν αντιφάσεις στα τμήματα του κατηγορητηρίου που αφορούσαν τα πραγματικά περιστατικά για τα οποία κατηγορούνταν ο M. Hristov. Ως εκ τούτου, το ανωτέρω δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας, διέταξε εκ νέου την αναπομπή της υπόθεσης στον εισαγγελέα, τάσσοντάς του προθεσμία ενός μηνός, ήτοι μέχρι τις 7 Μαΐου 2015, για να αρθούν οι διαπιστωθείσες παραβάσεις ουσιώδους τύπου, σε διαφορετική δε περίπτωση θα περατωνόταν η ποινική διαδικασία που είχε κινηθεί κατά των N. Kolev, M. Hristov και S. Kostadinov.

- 32 Ωστόσο, παρότι ο N. Kolev και ο S. Kostadinov κλήθηκαν επανειλημμένως, ο εισαγγελέας δεν κατόρθωσε να τους κοινοποιήσει νομίμως τις απαγγελθείσες κατηγορίες και τα στοιχεία της έρευνας. Τα εν λόγω στοιχεία δεν κοινοποιήθηκαν ούτε στον M. Hristov. Τα τρία αυτά πρόσωπα και οι δικηγόροι τους ανέφεραν ότι δεν μπορούσαν να παραστούν κατά τις ορισθείσες ημέρες για διάφορους λόγους, όπως η μετάβαση στο εξωτερικό, η συνδρομή λόγων υγείας και επαγγελματικών λόγων, καθώς και η μη τήρηση εκ μέρους του εισαγγελέα της νόμιμης τριήμερης προθεσμίας για τη γνωστοποίηση των στοιχείων της έρευνας.
- 33 Κατά συνέπεια, το αιτούν δικαστήριο, με διάταξη της 22ας Μαΐου 2015, έκρινε ότι ο εισαγγελέας δεν είχε άρει τις διαπιστωθείσες παραβάσεις ουσιώδους τύπου και ότι είχε διαπράξει νέες, καθώς τα δικονομικά δικαιώματα των N. Kolev, M. Hristov και S. Kostadinov είχαν εκ νέου προσβληθεί και δεν είχαν απαλειφθεί πλήρως οι αντιφάσεις του κατηγορητηρίου.
- 34 Κατόπιν τούτου, το εν λόγω δικαστήριο, υπογραμμίζοντας ότι ήταν πιθανό τα τρία αυτά πρόσωπα και οι δικηγόροι τους να είχαν ασκήσει καταχρηστικώς τα δικαιώματά τους και ενεργήσει με παρελκυστικό σκοπό προκειμένου να εμποδίσουν τον εισαγγελέα να περατώσει το προκαταρκτικό στάδιο της ποινικής διαδικασίας και να άρει τις επίμαχες παραβάσεις εντός των προθεσμιών που του είχαν ταχθεί, έκρινε ωστόσο ότι πληρούνταν οι προϋποθέσεις περάτωσης της διαδικασίας αυτής και ότι αυτή η περάτωση λειτουργούσε εκ του νόμου υπέρ των ανωτέρω προσώπων. Υπογράμμισε, συναφώς, ότι δεν μπορεί να παρεμποδίσει την περάτωση της επίμαχης ποινικής διαδικασίας το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος έχει ασκήσει τα δικαιώματά του με τρόπο καταχρηστικό και έχει θέσει αντικειμενικά εμπόδια στην προσπάθεια του εισαγγελέα να διεκπεραιώσει τα στάδια της διαδικασίας που προβλέπονται από τον νόμο. Παρά τις διαπιστώσεις αυτές, το αιτούν δικαστήριο προτίμησε να θέσει την υπόθεση στο αρχείο αντί να διατάξει την εν λόγω περάτωση.
- 35 Τόσο ο εισαγγελέας, ο οποίος υποστήριζε ότι δεν υπήρξε παράβαση ουσιώδους τύπου, όσο και ο M. Hristov, ο οποίος φρονούσε ότι κακώς το αιτούν δικαστήριο δεν είχε περατώσει την επίμαχη ποινική διαδικασία, άσκησαν έφεση κατά της ανωτέρω διάταξης.
- 36 Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκρινε, με διάταξη της 12ης Οκτωβρίου 2015, ότι το αιτούν δικαστήριο όφειλε να προβεί στην περάτωση της διαδικασίας, σύμφωνα με τα άρθρα 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας, και ανέπεμψε προς τούτο την υπόθεση ενώπιον του δικαστηρίου αυτού.
- 37 Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ. (C-105/14, EU:C:2015:555), που εκδόθηκε από το Δικαστήριο ενόσω η υπόθεση εκκρεμούσε ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, εγείρει ζητήματα τυχόν αντίθεσης των άρθρων 368 και 369 προς το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως δε προς την υποχρέωση των κρατών μελών να διασφαλίζουν την αποτελεσματική ποινική δίωξη των εγκλημάτων σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.
- 38 Σε περίπτωση που ισχύει κάτι τέτοιο, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ποιες συνέπειες πρέπει να συναχθούν από μια τέτοια αντίθεση. Ως προς τη ζήτηση αυτό διερωτάται –επισημαίνοντας ότι εν ανάγκη πρέπει να αφήσει ανεφάρμοστα τα επίμαχα άρθρα– ποια ειδικά μέτρα θα όφειλε να λάβει προκειμένου να εξασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης, προστατεύοντας συγχρόνως τα δικαιώματα υπεράσπισης και το δικαίωμα των N. Kolev, M. Hristov και S. Kostadinov σε δίκαιη δίκη.
- 39 Το αιτούν δικαστήριο εξετάζει στο πλαίσιο αυτό διάφορες εναλλακτικές λύσεις.
- 40 Πρώτον, το αιτούν δικαστήριο θα μπορούσε να αποφασίσει να μην εφαρμόσει τις προθεσμίες του άρθρου 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας και, κατόπιν τούτου, να παράσχει στον εισαγγελέα μεγαλύτερη προθεσμία για την άρση των παρατυπιών που διαπιστώθηκαν ως προς τη σύνταξη του κατηγορητηρίου και τη γνωστοποίηση των κατηγοριών και του υλικού της δικογραφίας στους κατηγορουμένους, πριν υποβάλει την υπόθεση εκ νέου ενώπιον του δικαστή. Το ανωτέρω δικαστήριο διερωτάται, ωστόσο, ποια συγκεκριμένα μέτρα θα έπρεπε να λάβει προκειμένου να προστατευθεί το

δικαίωμα των προσώπων αυτών να δικαστεί η υπόθεσή τους εντός εύλογου χρόνου, το οποίο κατοχυρώνεται από το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής (στο εξής: Χάρτης).

- 41 Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο θα μπορούσε να αποφασίσει να προχωρήσει στο δικαστικό στάδιο της ποινικής διαδικασίας παρά τη διάπραξη παρατυπιών κατά το προκαταρκτικό στάδιο της διαδικασίας αυτής. Διατηρεί, ωστόσο, αμφιβολίες ως προς το κατά πόσο κάτι τέτοιο θα ήταν σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης.
- 42 Στο πλαίσιο αυτό, διερωτάται κατά πόσον αφενός, οι εν λόγω παρατυπίες, που συνιστούν «παράβαση ουσιώδους τύπου» κατά το βουλγαρικό δίκαιο, πρέπει να θεωρηθούν επίσης τέτοιου είδους παραβάσεις κατ' εφαρμογήν των άρθρων 6 και 7 της οδηγίας 2012/13 και του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/48. Αφετέρου, σε περίπτωση που ισχύει κάτι τέτοιο, διερωτάται αν θα μπορούσε να προχωρήσει στο δικαστικό στάδιο της διαδικασίας παρά τις διαπραχθείσες παραβάσεις ουσιώδους τύπου, να προβεί στην άρση των παραβάσεων αυτών στο πλαίσιο του εν λόγω σταδίου και εν συνεχεία να αποφανθεί επί της ουσίας, χωρίς να περατώσει τη διαδικασία αυτή βάσει των άρθρων 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας.
- 43 Περαιτέρω, το αιτούν δικαστήριο, το οποίο επισήμανε ότι ο S. Kostadinov και ο N. Kurdov εκπροσωπούνταν από τον ίδιο συνήγορο, φρονεί ότι τα συμφέροντά τους είναι αλληλοσυγκρουόμενα, καθώς ο πρώτος κατηγορούμενος έδωσε πληροφορίες που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε βάρος του δεύτερου, ο οποίος παρέμεινε σιωπηλός. Εκφράζει αμφιβολίες ως προς τη συμφωνία προς το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/48, του άρθρου 91, παράγραφος 3, και του άρθρου 92 του κώδικα ποινικής δικονομίας, τα οποία επιβάλλουν τον αποκλεισμό του δικηγόρου για τον ανωτέρω λόγο, παρότι ο S. Kostadinov και ο N. Kurdov, γνωρίζοντας τα σχετικά δεδομένα, διαφώνησαν προς μια τέτοια απόφαση περί αποκλεισμού. Στο πλαίσιο αυτό, το δικαστήριο διερωτάται αν συνιστά προσβολή του προβλεπόμενου στο άρθρο 3, παράγραφος 1, δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο η αντικατάσταση του εν λόγω δικηγόρου από δύο άλλους δικηγόρους διοριζόμενους αυτεπαγγέλτως.
- 44 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Spetsializiran nakazatelen sad (ειδικό ποινικό δικαστήριο, Βουλγαρία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Συνάδει με την υποχρέωση των κρατών μελών να προβλέπουν την αποτελεσματική δίωξη αδικημάτων που τελούνται από τελωνειακούς υπαλλήλους ένας εθνικός νόμος κατά τον οποίο ποινική διαδικασία που κινήθηκε κατά τελωνειακών υπαλλήλων, κατηγορούμενων για τη συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση με σκοπό την τέλεση πράξεων διαφθοράς κατά την εκτέλεση της υπηρεσίας τους (δωροδοκία για τη μη διενέργεια τελωνειακού ελέγχου) καθώς και για συγκεκριμένες πράξεις δωροδοκίας και [αποδοχής προϊόντων εγκλήματος υπό τη μορφή της] αποκρύψεως χρημάτων προερχόμενων από δωροδοκία, παύει χωρίς να έχουν εξεταστεί οι κατηγορίες κατ' ουσίαν από το δικαστήριο, αν συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις: α) έχουν παρέλθει δύο έτη από την απαγγελία της κατηγορίας, β) ο κατηγορούμενος έχει υποβάλει αίτηση για περάτωση της προδικασίας, γ) το δικαστήριο έχει τάξει στον εισαγγελέα τρίμηνη προθεσμία για την περάτωση της προδικασίας, δ) ο εισαγγελέας “παρέβη ουσιώδεις τύπους” εντός της εν λόγω προθεσμίας (ειδικότερα, δεν δημοσιοποίησε ορθώς μια συμπληρωματική κατηγορία, δεν επέτρεψε την πρόσβαση στον φάκελο της έρευνας, ενώ και το κατηγορητήριο περιείχε αντιφάσεις), ε) το δικαστήριο έθεσε νέα προθεσμία στον εισαγγελέα προκειμένου να άρει τις εν λόγω “παραβάσεις ουσιωδών τύπων”, στ) ο εισαγγελέας δεν ήρε τις εν λόγω “παραβάσεις ουσιωδών τύπων” εντός της ταχθείσας προθεσμίας –η τέλεση των εν λόγω παραβάσεων εντός της αρχικής τρίμηνης προθεσμίας και η μη άρση τους εντός της τελευταίας προθεσμίας του ενός μηνός οφείλονται σε λόγους που αφορούν τόσο την εισαγγελία (μη εξάλειψη των αντιφάσεων του κατηγορητηρίου, παράλειψη της διενέργειας πράξεων κατά το μεγαλύτερο διάστημα των προθεσμιών) όσο και την υπεράσπιση (παράβαση της υποχρέωσης συνεργασίας κατά τη δημοσιοποίηση της κατηγορίας και την παροχή προσβάσεως στα έγγραφα της έρευνας λόγω

νοσηλείας των κατηγορουμένων και προβαλλόμενων ανειλημμένων επαγγελματικών υποχρεώσεων των συνηγόρων) και ζ) γεννάται δικαίωμα των κατηγορουμένων για παύση της διώξεως λόγω της μη άρσεως των “παραβάσεων ουσιωδών τύπων” εντός της ταχθείσας προς τούτο προθεσμίας;

- 2) Σε περίπτωση που δοθεί αρνητική απάντηση [στο πρώτο ερώτημα], ποιο τμήμα της προπαρατεθείσας νομικής ρυθμίσεως οφείλει να μην εφαρμόσει το εθνικό δικαστήριο προκειμένου να διασφαλίσει την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης: α) την παύση της διώξεως μετά την παρέλευση της προθεσμίας του ενός μηνός, ή β) τον χαρακτηρισμό των ανωτέρω ελαττωμάτων ως “παραβάσεων ουσιωδών τύπων”, ή γ) την προστασία του δικαιώματος που γεννάται σύμφωνα με τα αναφερόμενα στο πρώτο ερώτημα, στο στοιχείο ζ’, υπό την προϋπόθεση ότι υφίσταται δυνατότητα αποτελεσματικής θεραπείας της εν λόγω παραβάσεως στο πλαίσιο [του δικαστικού σταδίου] της διαδικασίας;
- α) Πρέπει η απόφαση για τη μη εφαρμογή εθνικής νομοθετικής διατάξεως προβλέπουσας την παύση της διώξεως να τελεί υπό τον όρο ότι:
- i) τάσσεται στον εισαγγελέα πρόσθετη προθεσμία για την άρση της “παραβάσεως ουσιωδών τύπων”, η οποία πρέπει να είναι ίση με το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο εισαγγελέας δεν ήταν αντικειμενικά σε θέση να προβεί στην άρση αυτή λόγω των κωλυμάτων που οφείλονταν στην υπεράσπιση·
  - ii) το δικαστήριο θα διαπιστώσει στην περίπτωση i, ότι τα εν λόγω κωλύματα προέκυψαν συνεπεία “καταχρήσεως δικαιώματος”, και
  - iii) σε περίπτωση που δοθεί αρνητική απάντηση στο ερώτημα υπό στοιχείο i, το δικαστήριο διαπιστώσει ότι το εθνικό δίκαιο παρέχει επαρκείς εγγυήσεις για την ολοκλήρωση της προδικασίας εντός εύλογης προθεσμίας;
- β) Συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης η απόφαση για την μη εφαρμογή του προβλεπόμενου από το εθνικό δίκαιο χαρακτηρισμού των ως άνω ελαττωμάτων ως “παραβάσεων ουσιωδών τύπων”, και ειδικότερα,
- i) εξασφαλίζεται επαρκώς το δικαίωμα της υπερασπίσεως να λάβει λεπτομερή στοιχεία για την ποινική κατηγορία σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας [2012/13]:
    - αν τα εν λόγω στοιχεία παρασχέθηκαν μετά την πραγματική διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο, όμως πριν από τον δικαστικό έλεγχο του, καθώς και αν είχαν παρασχεθεί στην υπεράσπιση πλήρη στοιχεία σχετικά με τα ουσιώδη σημεία της ποινικής κατηγορίας νωρίτερα, όταν το κατηγορητήριο δεν είχε διαβιβασθεί ακόμη στο δικαστήριο (αφορά τον κατηγορούμενο M. Hristov)·
    - σε περίπτωση που δοθεί καταφατική απάντηση στο δεύτερο ερώτημα, υπό το στοιχείο β’, σημείο i, πρώτη περίπτωση, αν τα εν λόγω στοιχεία παρασχεθούν μετά την πραγματική διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο, αλλά πριν από τον έλεγχο του κατηγορητηρίου από αυτό, ορισμένα όμως στοιχεία σχετικά με τα ουσιώδη σημεία της ποινικής κατηγορίας έχουν ήδη παρασχεθεί στην υπεράσπιση ενώ το κατηγορητήριο δεν είχε ακόμη διαβιβασθεί στο δικαστήριο ένεκα κωλυμάτων τα οποία αφορούν την υπεράσπιση (αφορά τους κατηγορουμένους N. Kolev και S. Kostadinov), και
    - αν τα εν λόγω στοιχεία περιέχουν αντιφάσεις σχετικά με τον συγκεκριμένο τρόπο εκδηλώσεως της προτάσεως για χρηματισμό (σε ένα σημείο δηλώνεται ότι τα χρήματα της δωροδοκίας ζήτησε ρητά άλλος κατηγορούμενος, ενώ ο κατηγορούμενος M. Hristov έδειξε με μορφασμό του προσώπου του δυσaráσκεια όταν ο υποκείμενος σε τελωνειακό έλεγχο προσέφερε πολύ μικρό ποσό· σε άλλο πάλι σημείο αναφέρεται ότι ο κατηγορούμενος M. Hristov απαίτησε ρητά και συγκεκριμένα χρήματα ως δωροδοκία);
  - ii) εξασφαλίζεται επαρκώς στην κύρια δίκη το δικαίωμα της υπερασπίσεως για πρόσβαση στα στοιχεία που κατοχυρώνεται στο άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας [2012/13] “το αργότερο έως την υποβολή των στοιχείων της κατηγορίας στην κρίση του δικαστηρίου”,

- αν η υπεράσπιση είχε πρόσβαση στο ουσιαστικό μέρος του υλικού της δικογραφίας σε προηγούμενο χρονικό σημείο και, μολοντί της παρασχέθηκε η δυνατότητα προσβάσεως στο υλικό, αυτή δεν έκανε χρήση της δυνατότητας αυτής λόγω διάφορων κωλυμάτων (ασθένεια, επαγγελματικές υποχρεώσεις) και επικαλούμενη διάταξη του εθνικού δικαίου κατά την οποία έπρεπε να κληθεί προ τουλάχιστον τριών ημερών προκειμένου να λάβει γνώση του υλικού της δικογραφίας; Πρέπει να της δοθεί δεύτερη ευκαιρία προς τούτο αφότου παύσουν να υφίστανται τα κωλύματα, με προθεσμία κλητεύσεως τουλάχιστον τριών ημερών; Πρέπει να εξεταστεί αν τα εν λόγω κωλύματα συνέτρεχαν αντικειμενικά ή αποτελούσαν κατάχρηση δικαιώματος;
- iii) Έχει η προβλεπόμενη στο άρθρο 6, παράγραφος 3, απαίτηση [“το αργότερο με τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο”] την ίδια σημασία με την απαίτηση “το αργότερο έως την υποβολή των στοιχείων της κατηγορίας στην κρίση του δικαστηρίου” κατά το άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας [2012/13]; Ποιο είναι το νόημα της εν λόγω απαιτήσεως –πριν από την πραγματική διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο ή το αργότερο κατά τη διαβίβαση στο δικαστήριο ή, άλλως, μετά τη διαβίβαση στο δικαστήριο, όμως προτού το δικαστήριο προβεί σε ενέργειες για την εξέταση του κατηγορητηρίου;
- iv) Έχει η απαίτηση για παροχή των σχετικών με την κατηγορία στοιχείων στην υπεράσπιση και για πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας κατά τρόπο που να διασφαλίζει την “αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπερασπίσεως του κατηγορουμένου” και τον “δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας” κατά τα άρθρα 6, παράγραφος 1, και 7, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας [2012/13], την ίδια έννοια σε αμφοτέρες τις διατάξεις; Τηρείται η απαίτηση αυτή:
- αν τα λεπτομερή στοιχεία για την ποινική κατηγορία παρασχεθούν στην υπεράσπιση μετά τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο, αλλά προτού το δικαστήριο προβεί σε ενέργειες σχετικά με την εξέτασή τους επί της ουσίας, και χορηγηθεί στην υπεράσπιση επαρκής χρόνος προετοιμασίας, αν σε προηγούμενο χρονικό σημείο είχε παρασχεθεί μέρος των στοιχείων για την ποινική κατηγορία, όχι όμως το σύνολο αυτών;
  - αν η υπεράσπιση αποκτήσει πρόσβαση σε όλα τα στοιχεία μετά τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο, αλλά πριν από τη διενέργεια πράξεων για την κατ’ ουσίαν εξέταση του κατηγορητηρίου, και παρασχεθεί στην υπεράσπιση επαρκής χρόνος προετοιμασίας, σε περίπτωση που η υπεράσπιση είχε αποκτήσει πρόσβαση σε ένα μεγάλο μέρος του υλικού της δικογραφίας σε προηγούμενο χρονικό σημείο.
  - αν το δικαστήριο λάβει μέτρα προκειμένου να εγγυηθεί στην υπεράσπιση ότι όλες οι δηλώσεις στις οποίες η τελευταία θα προβεί αφού θα έχει λάβει γνώση του αναλυτικού κατηγορητηρίου και όλου του υλικού της δικογραφίας θα έχουν το ίδιο αποτέλεσμα που θα είχαν και στην περίπτωση που οι δηλώσεις αυτές είχαν γίνει ενώπιον του εισαγγελέα πριν από τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο;
- v) Εξασφαλίζονται ο “δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας” κατά το άρθρο 6, παράγραφοι 1 και 4 και η “αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπερασπίσεως του κατηγορουμένου” κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας [2012/13], αν το δικαστήριο αποφασίσει να κινήσει δίκη για μια τελική κατηγορία η οποία περιέχει αντιφάσεις σχετικά με το πώς εκφράστηκε η απαίτηση δώρου, στη συνέχεια όμως δώσει στον εισαγγελέα την ευκαιρία να άρει τις εν λόγω αντιφάσεις και στους ενδιαφερομένους τη δυνατότητα να ασκήσουν πλήρως τα δικαιώματα τα οποία θα είχαν αν το διαβιβασθέν κατηγορητήριο δεν περιείχε αντιφάσεις;
- vi) Εξασφαλίζεται επαρκώς το δικαίωμα προσβάσεως σε δικηγόρο, όπως προβλέπεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας [2013/48], αν κατά τη διάρκεια της προδικασίας δοθεί στον δικηγόρο η δυνατότητα να εμφανιστεί για να ενημερωθεί σχετικά με την προσωρινή κατηγορία και να λάβει πλήρη γνώση όλου του υλικού της διαδικασίας, πλην

όμως ο δικηγόρος δεν εμφανισθεί λόγω ανειλημμένων επαγγελματικών υποχρεώσεων και επικαλούμενος διάταξη του εθνικού δικαίου κατά την οποία έπρεπε να κληθεί προ τουλάχιστον τριών ημερών; Πρέπει να χορηγηθεί νέα προθεσμία τουλάχιστον τριών ημερών από το χρονικό σημείο κατά το οποίο παύουν να υφίστανται οι εν λόγω υποχρεώσεις; Πρέπει να εξεταστεί αν η [μη] εμφάνιση ήταν δικαιολογημένη ή πρόκειται για κατάχρηση δικαιώματος;

- vii) Επηρεάζει η προσβολή του κατοχυρωμένου στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/48 δικαιώματος προσβάσεως σε δικηγόρο κατά την προδικασία την “πρακτική και αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης” αν, μετά τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο, το δικαστήριο παράσχει στον δικηγόρο πλήρη πρόσβαση στο τελικό και λεπτομερές κατηγορητήριο και σε όλο το υλικό της διαδικασίας και στη συνέχεια λάβει μέτρα για να εγγυηθεί στον δικηγόρο ότι όλες οι δηλώσεις που θα γίνουν από αυτόν αφού λάβει γνώση του λεπτομερούς κατηγορητηρίου και όλου του υλικού της διαδικασίας θα έχουν τα ίδια αποτελέσματα που θα είχαν αν είχαν γίνει ενώπιον του εισαγγελέα προ της διαβίβασεως του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο;
- γ) Συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης το δικαίωμα για παύση της διώξεως που γεννάται υπέρ του κατηγορουμένου (υπό τις προπαρατεθείσες περιστάσεις) καίτοι υφίσταται δυνατότητα πλήρους θεραπείας της μη αρθείσης από τον εισαγγελέα “παραβάσεως ουσιωδών τύπων” με μέτρα που θα λάβει το δικαστήριο στο πλαίσιο της δίκης, έτσι ώστε ο κατηγορούμενος να περιέρχεται στην ίδια νομική θέση στην οποία θα βρισκόταν αν η εν λόγω παράβαση είχε αρθεί εγκαίρως;

- 3) Επιτρέπεται η εφαρμογή ευνοϊκότερων εθνικών διατάξεων σχετικά με το δικαίωμα εκδικάσεως της υποθέσεως εντός εύλογης προθεσμίας, το δικαίωμα ενημερώσεως και το δικαίωμα προσβάσεως σε δικηγόρο, αν η εφαρμογή αυτή οδηγεί, σε συνδυασμό με άλλες περιστάσεις (τη διαδικασία που περιγράφεται στο ερώτημα), στην παύση της διώξεως;
- 4) Έχει το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας [2013/48] την έννοια ότι παρέχει στο εθνικό δικαστήριο τη δυνατότητα να αποκλείσει από τη δίκη έναν δικηγόρο ο οποίος εκπροσωπεί δύο κατηγορουμένους, εκ των οποίων ο ένας έχει καταθέσει σχετικά με γεγονότα τα οποία επηρεάζουν τα συμφέροντα του άλλου χωρίς ο άλλος να έχει προβεί σε κατάθεση;

Σε περίπτωση που δοθεί καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό, θεωρείται ότι το δικαστήριο εξασφαλίζει το δικαίωμα προσβάσεως σε δικηγόρο κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας [2013/48] αν, έχοντας ήδη επιτρέψει σε δικηγόρο ο οποίος εκπροσωπούσε συγχρόνως δύο κατηγορουμένους με αντικρουόμενα συμφέροντα να συμμετάσχει στη δίκη, στη συνέχεια διορίσει νέους δικηγόρους, έναν για κάθε κατηγορούμενο;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις:

- 45 Επισημαίνεται, καταρχάς, ότι με διάταξη της 28ης Σεπτεμβρίου 2016, η οποία κοινοποιήθηκε στο Δικαστήριο στις 25 Οκτωβρίου 2016, το αιτούν δικαστήριο διαπίστωσε ότι ένας εκ των κατηγορουμένων της κύριας δίκης, ο M. Hristov, είχε αποβιώσει και, κατόπιν τούτου, διέταξε την παύση της ποινικής δίωξης που είχε ασκηθεί σε βάρος του.
- 46 Τόσο από το γράμμα όσο και από την οικονομία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ προκύπτει ότι η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής προϋποθέτει ότι εκκρεμεί πράγματι διαφορά ενώπιον του εθνικού δικαστή, στο πλαίσιο της οποίας αυτός καλείται να εκδώσει απόφαση που θα μπορεί να λάβει υπόψη την προδικαστική απόφαση που θα εκδοθεί από το Δικαστήριο (απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2016, Rendón Marín, C-165/14, EU:C:2016:675, σκέψη 24).

- 47 Υπό τις συνθήκες αυτές, παρέλκει η απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα, στο μέτρο που αυτά αφορούν την κατάσταση του M. Hristov.
- 48 Κατόπιν της διευκρίνισης αυτής, τα τέσσερα ερωτήματα και τα υποερωτήματά τους, τα οποία εν μέρει αλληλεπικαλύπτονται, μπορούν να συγκεντρωθούν σε τρεις ομάδες. Τα τρία πρώτα ερωτήματα με τα υποερωτήματά τους πρέπει να νοηθούν ως αφορώντα, πρώτον, το κατά πόσον το δίκαιο της Ένωσης, και ιδίως το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση όπως αυτή των άρθρων 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας, και τις συνέπειες τυχόν αντίθεσης των ρυθμίσεων αυτών με το δίκαιο της Ένωσης, και, δεύτερον, το δικαίωμα του κατηγορουμένου να ενημερώνεται σχετικά με την ποινική κατηγορία που έχει απαγγελθεί σε βάρος του και το δικαίωμά του για πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας. Τρίτον, το αιτούν δικαστήριο προβληματίζεται, στο τέταρτο ερώτημά του, σχετικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο υπό περιστάσεις όπως αυτές της κύριας δίκης.

Επί των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 325 ΣΛΕΕ

- 49 Με τα τρία πρώτα ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν, σε περίπτωση ποινικών αδικημάτων τελωνειακής φύσης, το άρθρο 325 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση που θεσπίζει διαδικασία παύσης της ποινικής δίωξης, όπως η διαδικασία των άρθρων 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας. Σε περίπτωση που ισχύει κάτι τέτοιο, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται σχετικά με τις συνέπειες τις οποίες οφείλει να συναγάγει από την αντίθεση των διατάξεων αυτών με την ανωτέρω διάταξη της ΣΛΕΕ.
- 50 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στα ανωτέρω ερωτήματα, επισημαίνεται ότι το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να καταπολεμούν την απάτη και οποιαδήποτε άλλη παράνομη δραστηριότητα κατά των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, λαμβάνοντας αποτρεπτικά και αποτελεσματικά μέτρα (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ., C-105/14, EU:C:2015:555, σκέψη 37, και της 5ης Δεκεμβρίου 2017, M.A.S. και M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, σκέψη 30).
- 51 Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχείο α', της απόφασης 2007/436, στους ίδιους πόρους της Ένωσης περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, οι δασμοί του κοινού δασμολογίου. Συνεπώς, υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της είσπραξης των εσόδων από τους δασμούς αυτούς και της απόδοσης των αντίστοιχων πόρων στον προϋπολογισμό της Ένωσης. Κάθε αδυναμία στην είσπραξη των δασμών οδηγεί δυνητικά σε μείωση των εν λόγω πόρων (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2017, M.A.S. και M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, σκέψη 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 52 Προς διασφάλιση της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για την πραγματική και πλήρη είσπραξη των τελωνειακών δασμών, υποχρέωση που επιβάλλει τη διενέργεια κατάλληλων τελωνειακών ελέγχων.
- 53 Από τις επιταγές του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ προκύπτει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να προβλέπουν προς τούτο την επιβολή αποτελεσματικών και αποτρεπτικών κυρώσεων για τις παραβιάσεις της τελωνειακής νομοθεσίας της Ένωσης. Εξάλλου, η υποχρέωση των κρατών μελών να προβλέπουν σε τέτοιες περιπτώσεις αποτελεσματικές, αποτρεπτικές και αναλογικές κυρώσεις προβλεπόταν στο άρθρο 21, παράγραφος 1, του κανονισμού 450/2008 και προβλέπεται πλέον στο άρθρο 42, παράγραφος 1, του κανονισμού 952/2013.
- 54 Τα κράτη μέλη διαθέτουν μεν ως προς το ζήτημα αυτό ελευθερία επιλογής των κυρώσεων που επιβάλλουν, και οι οποίες είναι δυνατόν να προσλαμβάνουν τη μορφή διοικητικών κυρώσεων, ποινικών κυρώσεων ή ενός συνδυασμού των δύο, οφείλουν ωστόσο να εξασφαλίζουν ότι στις περιπτώσεις σοβαρής απάτης ή άλλης σοβαρής παράνομης δραστηριότητας σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης στον τελωνειακό τομέα επιβάλλονται αποτελεσματικές και

αποτρεπτικές ποινικές κυρώσεις (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 5ης Δεκεμβρίου 2017, M.A.S. και M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, σκέψεις 33 έως 35 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, της 20ής Μαρτίου 2018, Menci, C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 20, και της 2ας Μαΐου 2018, Scialdone, C-574/15, EU:C:2018:295, σκέψεις 34 και 35).

- 55 Τα κράτη μέλη οφείλουν επίσης να εξασφαλίζουν ότι οι κανόνες ποινικής δικονομίας επιτρέπουν την αποτελεσματική καταστολή των εγκλημάτων που συνδέονται με τέτοιες συμπεριφορές.
- 56 Εν προκειμένω, οι κατηγορούμενοι στην υπόθεση της κύριας δίκης κατηγορούνται για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση για διάστημα μεγαλύτερο του έτους, καθόσον ζητούσαν από όσους διέρχονταν τα σύνορα μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας ποσά ως δωροδοκία προκειμένου να μη διενεργήσουν τελωνειακό έλεγχο και να μην καταγράψουν στα σχετικά έγγραφα τις παρατυπίες που διαπιστώνονταν, ειδικότερα δε ο S. Kostadinov κατηγορείται επίσης για αποδοχή των χρημάτων που προέρχονταν από τη δωροδοκία αυτή.
- 57 Τέτοιες συμπεριφορές, τις οποίες το αιτούν δικαστήριο χαρακτηρίζει ως συστηματικές και διαρκείς παραβιάσεις της τελωνειακής νομοθεσίας και οι οποίες αποτελούν, κατά το βουλγαρικό δίκαιο, εγκλήματα που τιμωρούνται με στερητικές της ελευθερίας ποινές διάρκειας, κατά περίπτωση, έως έξι ή δέκα ετών, μπορούν να εμποδίσουν την είσπραξη των τελωνειακών δασμών. Με την επιφύλαξη της εκτίμησης των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης που πρέπει να γίνει από το αιτούν δικαστήριο, οι εν λόγω συμπεριφορές φαίνεται ότι μπορούν να χαρακτηρισθούν σοβαρή απάτη ή σοβαρή παράνομη δραστηριότητα σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης υπό την έννοια του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
- 58 Ούτε το αιτούν δικαστήριο ούτε οι μετέχοντες στην παρούσα διαδικασία αμφισβήτησαν τον αποτελεσματικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα των ποινικών κυρώσεων που προβλέπονται από την εθνική νομοθεσία.
- 59 Πρέπει, ωστόσο, να εξεταστεί επίσης αν οι κανόνες που θεσπίζονται στα άρθρα 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας μπορούν να εμποδίσουν την αποτελεσματική καταστολή σε περίπτωση σοβαρής απάτης ή σοβαρής παράνομης δραστηριότητας σε βάρος των εν λόγω συμφερόντων, κατά παράβαση του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
- 60 Ως προς το ζήτημα αυτό, από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι, κατ' εφαρμογήν των εν λόγω άρθρων 368 και 369, ο εθνικός δικαστής, κατόπιν αιτήματος του κατηγορουμένου, οφείλει να διατάξει την παύση της ποινικής δίωξης αν, κατά τη λήξη διετούς προθεσμίας, η οποία παρατείνεται κατά τρεισήμισι μήνες και κατά έναν μήνα, ο εισαγγελέας δεν έχει ολοκληρώσει την έρευνα και, ενδεχομένως, δεν έχει απαγγείλει και κοινοποιήσει τις κατηγορίες στην υπεράσπιση, δεν της έχει δώσει πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας και δεν έχει υποβάλει το κατηγορητήριο στον δικαστή ή αν, στο πλαίσιο αυτό, υπήρξε παράβαση ουσιώδους τύπου κατά την έννοια του βουλγαρικού δικαίου, η οποία δεν ήρθη εντός των ιδίων προθεσμιών. Εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις των άρθρων 368 και 369, η παύση της ποινικής δίωξης επιβάλλεται εκ του νόμου, οπότε ο δικαστής υποχρεούται να τη διατάξει. Η παύση αυτή δεν μπορεί να προσβληθεί και είναι αμετάκλητη.
- 61 Από την ανάγνωση της διάταξης περί παραπομπής δεν φαίνεται να έχει ο δικαστής τη δυνατότητα, λόγω της συνδρομής ιδιαίτερων περιστάσεων, όπως η πολυπλοκότητα της υπόθεσης και η συμπεριφορά των διαδίκων, να παρατείνει τις προβλεπόμενες αυτές προθεσμίες ούτε να εξετάσει την ουσία της υπόθεσης και να προβεί ο ίδιος –ενδεχόμενο που εξετάζει το αιτούν δικαστήριο– στη θεραπεία τυχόν παραβάσεων ουσιώδους τύπου που σημειώθηκαν κατά το προκαταρκτικό στάδιο, ακόμη και σε περίπτωση που θα μπορούσε να αρθεί η προσβολή που προκάλεσαν οι παραβάσεις αυτές στα δικαιώματα υπεράσπισης με τη λήψη κατάλληλων μέτρων κατά το στάδιο της δίκης.

- 62 Ειδικότερα, από την ανάγνωση της διάταξης περί παραπομπής φαίνεται ότι τα εμπόδια που δημιουργεί η υπεράσπιση για τη νόμιμη γνωστοποίηση των κατηγοριών και των στοιχείων της δικογραφίας, όπως και τυχόν παρελκυστικές της τακτικές, δεν διακόπτουν την προθεσμία των τρεισήμισι μηνών και του ενός μηνός που τάσσεται στον εισαγγελέα για την ολοκλήρωση της έρευνας και την παραπομπή της υπόθεσης ενώπιον του δικαστή, σύμφωνα με το άρθρο 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας και ότι, συνεπώς, μπορούν να προκαλέσουν την περάτωση της ποινικής διαδικασίας, εμποδίζοντας τυχόν συνέχιση της δίωξης καθώς και κάθε νέα δίωξη.
- 63 Υπό τις συνθήκες αυτές, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική κανονιστική ρύθμιση είναι ικανή να εμποδίσει την αποτελεσματικότητα της ποινικής δίωξης και την καταστολή των πραγματικών περιστατικών που συνιστούν σοβαρή απάτη ή άλλη σοβαρή παράνομη δραστηριότητα σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, κατά παράβαση του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
- 64 Όσον αφορά τις συνέπειες που έχει αυτή η ερμηνεία του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο αυτό επιβάλλει στα κράτη μέλη συγκεκριμένες υποχρεώσεις αποτελέσματος, οι οποίες δεν υπόκεινται σε καμία αίρεση ως προς την εφαρμογή των κανόνων που θεσπίζει το άρθρο αυτό (απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2017, M.A.S. και M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, σκέψη 38 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 65 Εναπόκειται καταρχάς στον εθνικό νομοθέτη να λάβει τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις αυτές. Ο εθνικός νομοθέτης οφείλει να τροποποιεί το νομικό πλαίσιο, εφόσον απαιτείται, και να διασφαλίζει ότι η διαδικασία που εφαρμόζεται για τη δίωξη των εγκλημάτων σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης δεν είναι σχεδιασμένη με τρόπο που θέτει, για εγγενείς της διαδικασίας αυτής λόγους, συστημικό κίνδυνο ατιμωρησίας για πραγματικά περιστατικά που συνιστούν τέτοια εγκλήματα, καθώς και να εγγυάται την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων.
- 66 Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο οφείλει επίσης, χωρίς να αναμείνει την τροποποίηση της επίμαχης εθνικής νομοθεσίας διά της νομοθετικής οδού ή κάθε άλλης συνταγματικώς προβλεπόμενης διαδικασίας, να εξασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητα των εν λόγω υποχρεώσεων, ερμηνεύοντας, κατά το μέτρο του δυνατού, την εθνική νομοθεσία υπό το πρίσμα του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο, ή, εν ανάγκη, αφήνοντας ανεφάρμοστη τη διάταξη αυτή (βλ. υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, Taricco κ.λπ., C-105/14, EU:C:2015:555, σκέψη 49).
- 67 Σε περίπτωση που για την υλοποίηση των επίμαχων υποχρεώσεων υπάρχει η δυνατότητα επιλογής μεταξύ διαφόρων μέτρων, όπως φαίνεται να ισχύει εν προκειμένω κατά το αιτούν δικαστήριο, αρμόδιο να κρίνει ποια από τα μέτρα αυτά πρέπει να εφαρμόσει είναι το εν λόγω δικαστήριο. Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να αποφασίσει αν πρέπει, για τον σκοπό αυτό, να παραβλέψει όλες τις απαιτήσεις των άρθρων 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας ή αν χρειάζεται να παραταθούν οι προθεσμίες που τίθενται από τα άρθρα αυτά στον γενικό εισαγγελέα για την ολοκλήρωση του προκαταρκτικού σταδίου της διαδικασίας και να διορθωθούν τυχόν παρατυπίες που σημειώθηκαν κατά το στάδιο αυτό ή ακόμη αν, εφόσον εν προκειμένω ο εισαγγελέας υπέβαλε στο αιτούν δικαστήριο κατηγορητήριο εντός των σχετικών προθεσμιών, το δικαστήριο οφείλει να προχωρήσει στο στάδιο της δίκης και να θεραπεύσει το ίδιο τις εν λόγω παρατυπίες. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο πρέπει, ωστόσο, να βεβαιωθεί ότι παρακάμπτεται, στα διάφορα στάδια της διαδικασίας, τυχόν σκόπιμη και καταχρηστική παρακώλυση της καλής διεξαγωγής και της προόδου της διαδικασίας αυτής εκ μέρους της υπεράσπισης.
- 68 Στο πλαίσιο αυτό, και δεδομένου ότι οι επίμαχες στην κύρια δίκη ποινικές διαδικασίες συνιστούν εφαρμογή του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και, συνεπώς, του δικαίου της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, Menci, C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 21), το αιτούν δικαστήριο οφείλει επίσης να

διασφαλίσει ότι γίνονται σεβαστά τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει ο Χάρτης για τους κατηγορουμένους της κύριας δίκης. Η υποχρέωση διασφάλισης της αποτελεσματικής είσπραξης των ιδίων πόρων δεν μπορεί να οδηγεί στην παραβίαση του σεβασμού των δικαιωμάτων αυτών (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 29ης Μαρτίου 2012, *Belvedere Costruzioni*, C-500/10, EU:C:2012:186, σκέψη 23, και της 5ης Δεκεμβρίου 2017, *M.A.S. και M.B.*, C-42/17, EU:C:2017:936, σκέψεις 46 και 52).

- 69 Ειδικότερα, όσον αφορά τη διεξαγωγή της ποινικής διαδικασίας, το αιτούν δικαστήριο οφείλει καταρχάς να λάβει τα αναγκαία μέτρα για τον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης που κατοχυρώνονται στο άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη και ιδίως του δικαιώματος ενημέρωσης του κατηγορουμένου σχετικά με την ποινική κατηγορία και του δικαιώματος πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας. Στο μέτρο που τα δικαιώματα αυτά αποτελούν το αντικείμενο της δεύτερης ομάδας των ερωτημάτων του αιτούντος δικαστηρίου, το ζήτημα θα εξετασθεί στις σκέψεις 78 έως 100 της παρούσας απόφασης.
- 70 Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο, κατά την επιλογή των μέτρων που πρέπει να εφαρμόσει εν προκειμένω προς διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, οφείλει να μεριμνά για τον σεβασμό του δικαιώματος των κατηγορουμένων να εκδικαστεί η υπόθεσή τους εντός εύλογου χρόνου.
- 71 Υπογραμμίζεται, συναφώς, ότι το εν λόγω δικαίωμα αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1998, *Baustahlgewebe* κατά Επιτροπής, C-185/95 P, EU:C:1998:608, σκέψη 21), η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, καθώς και στο άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη σχετικά με τη δικαστική διαδικασία. Στο ποινικό δίκαιο, το δικαίωμα αυτό πρέπει να τηρείται όχι μόνο στο πλαίσιο της δικαστικής διαδικασίας αλλά και στο στάδιο της προκαταρκτικής έρευνας, από τη στιγμή που ένα πρόσωπο κατηγορείται για τη διάπραξη αδικήματος (βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 15ης Ιουλίου 2002, *Affaire stratégies et communications et Dumoulin* κατά Βελγίου, CE:ECHR:2002:0715JUD003737097, § 39, και της 10ης Σεπτεμβρίου 2010, *McFarlane* κατά Ιρλανδίας, CE:ECHR:2010:0910JUD003133306, § 143).
- 72 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ο καθορισμός της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας δεν μπορεί να γίνει βάσει ενός ακριβούς ανωτάτου ορίου προσδιοριζόμενου κατά τρόπο αφηρημένο. Πρέπει να εκτιμάται με γνώμονα τις ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε υπόθεσης, όπως το διακύβευμα και η περιπλοκότητα της διαφοράς, ή ακόμη η συμπεριφορά των αρμόδιων αρχών και των διαδίκων, καθώς τυχόν περιπλοκότητα ή παρελκυστική συμπεριφορά της υπεράσπισης μπορούν να δικαιολογήσουν μια κατ' αρχήν υπερβολικά μακρά διάρκεια (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 26ης Νοεμβρίου 2013, *Groupe Gascogne* κατά Επιτροπής, C-58/12 P, EU:C:2013:770, σκέψεις 85 και 86, και της 14ης Ιουνίου 2016, *Marchiani* κατά Κοινοβουλίου, C-566/14 P, EU:C:2016:437, σκέψεις 99 και 100).
- 73 Όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 91 των προτάσεών του, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει αν εν προκειμένω έγινε σεβαστό το δικαίωμα των ενδιαφερομένων να εκδικαστεί η υπόθεσή τους εντός εύλογου χρόνου, λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνον το ότι η έρευνα της κύριας δίκης αφορά οκτώ πρόσωπα που διώκονται για το αδίκημα της συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση, του οποίου τα πραγματικά περιστατικά διήρκεσαν λίγο περισσότερο από ένα έτος, αλλά και το ενδεχόμενο οι καθυστερήσεις που σημειώθηκαν να οφείλονταν εν μέρει στη συμπεριφορά της υπεράσπισης.
- 74 Το αιτούν δικαστήριο οφείλει επίσης να καθορίσει τα συγκεκριμένα μέτρα που πρέπει να ληφθούν προκειμένου να διασφαλιστεί ο σεβασμός του εν λόγω δικαιώματος, βάσει όλων των διαδικαστικών οδών που παρέχονται από το εθνικό δίκαιο, εξεταζόμενων συνολικά και ερμηνευόμενων υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης. Σε περίπτωση που, όπως εκτέθηκε στη σκέψη 67 της παρούσας απόφασης, υπάρχουν περισσότερες από μία πιθανές λύσεις για την εξασφάλιση πλήρους

αποτελεσματικότητα στις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να επιλέξει, μεταξύ των διαφόρων λύσεων, εκείνες που θα επιτρέψουν να διασφαλιστεί εν προκειμένω το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα.

- 75 Κατά τα λοιπά, υπογραμμίζεται ότι το αιτούν δικαστήριο δεν μπορεί να διατάξει την παύση της ποινικής διαδικασίας κατ' εφαρμογήν των επίμαχων στην κύρια δίκη εθνικών διατάξεων στηριζόμενο απλώς και μόνο στο σκεπτικό ότι η παύση της ποινικής δίωξης είναι η ευνοϊκότερη λύση για τους κατηγορουμένους από την άποψη του δικαιώματός τους να εκδικαστεί η υπόθεσή τους εντός εύλογου χρόνου και από την άποψη των δικαιωμάτων υπεράσπισης των προσώπων αυτών. Πράγματι, τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να εφαρμόζουν εθνικά πρότυπα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό τον όρο, όμως, ότι η εφαρμογή των εθνικών προτύπων δεν διακυβεύει, μεταξύ άλλων, την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2017, M.A.S. και M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, σκέψη 47 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 76 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση που προβλέπει διαδικασία παύσης της ποινικής δίωξης, όπως η προβλεπόμενη στα άρθρα 368 και 369 του βουλγαρικού κώδικα ποινικής δικονομίας, στο μέτρο που η ρύθμιση αυτή εφαρμόζεται σε διαδικασίες που κινούνται σε περιπτώσεις σοβαρής απάτης ή άλλης σοβαρής παράνομης δραστηριότητας σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης στον τελωνειακό τομέα. Στον εθνικό δικαστή εναπόκειται να εξασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητα του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη τη ρύθμιση αυτή και μεριμνώντας συγχρόνως για τη διασφάλιση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων.

Επί των δικαιωμάτων ενημέρωσης του κατηγορουμένου σχετικά με την ποινική κατηγορία και πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, βάσει της οδηγίας 2012/13

- 77 Επισημαίνεται, καταρχάς, ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί την ερμηνεία διατάξεων της οδηγίας 2012/13 και μίας διάταξης της οδηγίας 2013/48 ως προς τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και του συνηγόρου του να ενημερωθούν σχετικά με την ποινική κατηγορία και να έχουν πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας. Η δεύτερη όμως από τις οδηγίες αυτές, σε αντίθεση με την πρώτη, δεν περιλαμβάνει ειδική διάταξη για τα εν λόγω δικαιώματα και, ως εκ τούτου, για το ζήτημα αυτό απαιτείται η ερμηνεία μόνο της οδηγίας 2012/13.
- 78 Με το δεύτερο και το τρίτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, πρώτον, αν το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 2012/13 έχει την έννοια ότι το προβλεπόμενο σε αυτό δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία γίνεται σεβαστό σε περίπτωση που λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με την κατηγορία κοινοποιούνται στην υπεράσπιση μόνον αφού υποβληθεί στον δικαστή το κατηγορητήριο με το οποίο εκκινεί η δίκη, πριν όμως ξεκινήσει η εξέταση της ουσίας από τον δικαστή και πριν πραγματοποιηθεί η συζήτηση ενώπιόν του.
- 79 Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο αν το άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής έχει την έννοια ότι το προβλεπόμενο σε αυτό δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας διασφαλίζεται εφόσον οι αρμόδιες αρχές έχουν παράσχει στην υπεράσπιση τη δυνατότητα να λάβει γνώση του υλικού της δικογραφίας κατά το προκαταρκτικό στάδιο της ποινικής διαδικασίας, ακόμη και αν η υπεράσπιση δεν μπόρεσε να αξιοποιήσει τη δυνατότητα αυτή. Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης, διερωτάται αν το δικαίωμα αυτό γίνεται σεβαστό σε περίπτωση που παρέχεται στην υπεράσπιση εκ νέου η δυνατότητα να λάβει γνώση του υλικού της δικογραφίας αφού υποβληθεί ενώπιον του δικαστή το κατηγορητήριο που σηματοδοτεί την έναρξη της δικαστικής διαδικασίας, πριν όμως ο δικαστής αυτός αρχίσει να εξετάζει επί της ουσίας την κατηγορία και πριν πραγματοποιηθεί η συζήτηση ενώπιόν του.

- 80 Τρίτον, σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στα προηγούμενα ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν είναι δυνατή η θεραπεία των προσβολών των ανωτέρω δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια του δικαστικού σταδίου της διαδικασίας.
- 81 Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει αν στην υπόθεση της κύριας δίκης τηρήθηκαν οι διατάξεις της οδηγίας 2012/13 και ποια είναι τα μέτρα που πρέπει ενδεχομένως να ληφθούν προς τούτο, ενώ στο Δικαστήριο εναπόκειται να υποδείξει στο αιτούν δικαστήριο τα αντικειμενικά στοιχεία που πρέπει να βαρύνουν κατά την εκτίμηση αυτή.
- 82 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να επισημανθεί ότι, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική σκέψη 14 και στο άρθρο 1 της εν λόγω οδηγίας, σκοπός της οδηγίας αυτής είναι να θεσπίσει κοινούς ελάχιστους κανόνες για την ενημέρωση των υπόπτων και των κατηγορουμένων.
- 83 Ειδικότερα, το άρθρο 6, παράγραφος 3, της εν λόγω οδηγίας προβλέπει ότι τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να παρέχονται στον κατηγορούμενο λεπτομερή στοιχεία για την ποινική κατηγορία, συμπεριλαμβανομένης της φύσης και του νομικού χαρακτηρισμού της αξιόποινης πράξης και του είδους της συμμετοχής του κατηγορουμένου. Το άρθρο 7, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας προσθέτει ότι πρέπει να χορηγείται στον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο, ή στον δικηγόρο του, πρόσβαση στο αποδεικτικό υλικό που κατέχουν υπέρ ή κατά του εν λόγω προσώπου οι αρμόδιες αρχές.
- 84 Όσον αφορά το χρονικό σημείο κατά το οποίο πρέπει να παρέχεται η ενημέρωση και η πρόσβαση αυτή, το άρθρο 6, παράγραφος 3, και το άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας 2012/13 προβλέπουν απλώς, αντιστοίχως, ότι η ανωτέρω ενημέρωση σχετικά με την κατηγορία γίνεται «το αργότερο με τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο» και ότι η ανωτέρω πρόσβαση στο αποδεικτικό υλικό πρέπει να παραχωρείται «εγκαίρως ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και το αργότερο έως την υποβολή των στοιχείων της κατηγορίας στην κρίση του δικαστηρίου».
- 85 Συνεπώς, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 98 των προτάσεών του, οι διατάξεις αυτές δεν προσδιορίζουν συγκεκριμένη ημερομηνία.
- 86 Περαιτέρω, από το γράμμα των εν λόγω διατάξεων στις διάφορες γλωσσικές αποδόσεις τους δεν μπορεί να συναχθεί πέραν πάσης αμφιβολίας το απώτατο χρονικό σημείο κατά το οποίο πρέπει να εξασφαλίζεται η κοινοποίηση των λεπτομερών πληροφοριών σχετικά με την κατηγορία και η πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας. Σε ορισμένες γλώσσες, όπως στα γαλλικά και στα ολλανδικά, στις επίμαχες διατάξεις θα μπορούσε να δοθεί η ερμηνεία ότι αναφέρονται είτε στη στιγμή κατά την οποία επιλαμβάνεται ο αρμόδιος δικαστής και εκκινεί η ενώπιόν του διαδικασία είτε, όπως παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 100 των προτάσεών του, στην ημερομηνία κατά την οποία γίνεται η διάσκεψη επί της υπόθεσης. Αντιθέτως, το κείμενο σε άλλες γλώσσες, όπως στα γερμανικά, αναφέρεται στο χρονικό σημείο κατά το οποίο κατατίθεται το κατηγορητήριο ενώπιον του δικαστηρίου. Ομοίως, ιδίως στην αγγλική και την ιταλική γλώσσα, το κείμενο αναφέρεται στον χρόνο κατά τον οποίο υποβάλλεται στην κρίση του δικαστή η βασιμότητα της κατηγορίας.
- 87 Υπό τις συνθήκες αυτές, οι εν λόγω διατάξεις πρέπει να ερμηνευθούν υπό το πρίσμα του πλαισίου στο οποίο εντάσσονται και του σκοπού τον οποίο επιδιώκουν (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Ισπανία κατά Συμβουλίου, C-521/15, EU:C:2017:982, σκέψη 158).
- 88 Συναφώς, από τις αιτιολογικές σκέψεις 10 και 14 της οδηγίας 2012/13 προκύπτει ότι σκοπός της οδηγίας αυτής είναι να ενισχύσει την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών για τα αντίστοιχα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, μέσω της θέσπισης ελάχιστων κοινών κανόνων στον τομέα της ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Όπως αναφέρεται, κατ' ουσίαν, στην αιτιολογική σκέψη 14 καθώς και στην αιτιολογική σκέψη 41 της οδηγίας αυτής, για τον σκοπό αυτό η εν λόγω οδηγία στηρίζεται στα δικαιώματα που κατοχυρώνονται ιδίως στα άρθρα 47 και 48 του Χάρτη και αποσκοπεί στην προαγωγή των δικαιωμάτων αυτών.

- 89 Έτσι, όπως αναφέρεται στις αιτιολογικές σκέψεις 27 και 28 καθώς και στα άρθρα 6 και 7 της εν λόγω οδηγίας, σκοπός των άρθρων αυτών είναι ακριβώς να διασφαλίσουν την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης καθώς και τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας (βλ. υπ' αυτή την έννοια, όσον αφορά το εν λόγω άρθρο 6, απόφαση της 22ας Μαρτίου 2017, Tranca κ.λπ., C-124/16, C-188/16 και C-213/16, EU:C:2017:228, σκέψη 38 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 90 Ο σκοπός αυτός επιτάσσει να λαμβάνει ο κατηγορούμενος λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με την κατηγορία και να του δίνεται η δυνατότητα να λαμβάνει γνώση του υλικού της δικογραφίας εγκαίρως, σε χρόνο που του επιτρέπει να προετοιμάσει αποτελεσματικά την υπεράσπισή του, όπως προβλέπεται άλλωστε στο άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας 2012/13 σχετικά με την πρόσβαση στη δικογραφία, διευκρινιζόμενου ότι η διαβίβαση ελλιπών πληροφοριών και η μερική πρόσβαση στη δικογραφία θεωρούνται ανεπαρκείς στο πλαίσιο αυτό.
- 91 Δεν επιβάλλεται από την οδηγία να ταυτίζεται ο χρόνος γνωστοποίησης λεπτομερών πληροφοριών για την κατηγορία με τον χρόνο παροχής πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας. Εξάλλου, ανάλογα με τις περιστάσεις κάθε υπόθεσης και το είδος της διαδικασίας, το χρονικό αυτό σημείο μπορεί να προηγείται ή να συμπίπτει με τον χρόνο κατά τον οποίο το δικαστήριο επιλαμβάνεται της υπόθεσης ή να είναι μεταγενέστερο του χρόνου αυτού.
- 92 Ωστόσο, ο σκοπός αυτός καθώς και η ομαλή διεξαγωγή της διαδικασίας προϋποθέτουν, κατ' αρχήν και με την επιφύλαξη τυχόν ειδικών ή απλοποιημένων διαδικασιών, ότι η εν λόγω κοινοποίηση και η δυνατότητα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας τοποθετούνται χρονικά το αργότερο κατά τον χρόνο που εκκινεί η συζήτηση σχετικά με το βάσιμο της κατηγορίας ενώπιον του δικαστή που είναι αρμόδιος να αποφανθεί επ' αυτού.
- 93 Πράγματι, με τη γνωστοποίηση και την πρόσβαση ενημερώνεται ακριβώς ο κατηγορούμενος ή ο συνήγορός του για τα πραγματικά περιστατικά που έχουν γίνει δεκτά σε βάρος του και για τον νομικό τους χαρακτηρισμό καθώς και για τα αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με τα εν λόγω πραγματικά περιστατικά. Είναι αναγκαίο να υπάρχει η δυνατότητα γνώσης των εν λόγω πληροφοριών και στοιχείων το αργότερο κατά την έναρξη της συζήτησης, ώστε ο κατηγορούμενος, ή ο συνήγορός του, να μπορέσει να λάβει μέρος με ουσιαστικό τρόπο στη συζήτηση αυτή, τηρουμένης της αρχής της εκατέρωθεν ακρόασης και της ισότητας των όπλων, προκειμένου να υποστηρίξει αποτελεσματικά τη θέση του.
- 94 Σε περίπτωση που δεν γίνει σεβαστή η απαίτηση αυτή, τίποτα στην οδηγία 2012/13 δεν εμποδίζει τον αρμόδιο δικαστή να λάβει τα αναγκαία μέτρα προς άρση της εν λόγω παράλειψης, εφόσον προστατεύονται δεόντως τα δικαιώματα υπεράσπισης και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη.
- 95 Εξάλλου, η εν λόγω απαίτηση δεν αποκλείει την εκ των υστέρων τροποποίηση των πληροφοριών σχετικά με την κατηγορία που έχουν διαβιβαστεί στην υπεράσπιση, ιδίως όσον αφορά τον νομικό χαρακτηρισμό των προσαπτόμενων πραγματικών περιστατικών, ούτε την προσθήκη στη δικογραφία νέων αποδεικτικών στοιχείων κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Ωστόσο, τέτοιες τροποποιήσεις και τέτοια στοιχεία πρέπει να γνωστοποιούνται στον κατηγορούμενο ή στον συνήγορό του σε χρόνο κατά τον οποίο αυτοί έχουν ακόμη τη δυνατότητα να αντιδράσουν αποτελεσματικά, πριν από το στάδιο της διάσκεψης. Εξάλλου, η δυνατότητα αυτή έχει προβλεφθεί στο άρθρο 6, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας, κατά το οποίο ο ύποπτος ή κατηγορούμενος πρέπει να ενημερώνεται άμεσα για τυχόν αλλαγές στην ενημέρωση η οποία παρέχεται σύμφωνα με το άρθρο που προκύπτουν κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, όταν αυτό απαιτείται προκειμένου να διασφαλιστεί ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας, καθώς και στο άρθρο 7, παράγραφος 3, της εν λόγω οδηγίας, κατά το οποίο, εφόσον νέο αποδεικτικό υλικό περιέλθει στην κατοχή των αρμόδιων αρχών, αυτές πρέπει να παραχωρούν πρόσβαση σε αυτό το υλικό εγκαίρως, ώστε να εξετασθεί δεόντως.

- 96 Εν πάση περιπτώσει, σε κάθε μία από τις περιπτώσεις που εξετάζονται στις σκέψεις 92 και 93, στη σκέψη 94, καθώς και στη σκέψη 95 της παρούσας απόφασης και ανεξαρτήτως του χρονικού σημείου κατά το οποίο παρέχονται λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με την κατηγορία και πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας, ο κατηγορούμενος και ο δικηγόρος του, σύμφωνα με την αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης και της ισότητας των όπλων, πρέπει να έχουν επαρκή χρόνο για να λάβουν γνώση των πληροφοριών και του υλικού και να είναι σε θέση να προετοιμάσουν αποτελεσματικά την υπεράσπιση, να υποβάλουν τυχόν παρατηρήσεις και να διατυπώσουν εν ανάγκη κάθε αίτημα, ιδίως σχετικά με την ανάκριση, το οποίο έχουν το δικαίωμα να υποβάλουν δυνάμει του εθνικού δικαίου. Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 101 των προτάσεών του, η απαίτηση αυτή επιβάλλει, εφόσον χρειαστεί, να χορηγείται αναβολή της υπόθεσης.
- 97 Τέλος, στο μέτρο που το αιτούν δικαστήριο προβληματίζεται ειδικότερα ως προς τους τρόπους άσκησης του προβλεπόμενου στο άρθρο 7, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας 2012/13 δικαιώματος πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, διευκρινίζεται ότι, σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος ή ο συνήγορός του έχει κληθεί, κατόπιν αιτήματός του, για να του παραχωρηθεί πρόσβαση στο υλικό αυτό κατά το προκαταρκτικό στάδιο της διαδικασίας αλλά, για νόμιμους λόγους ή για λόγους ανεξάρτητους από τη θέλησή του δεν μπόρεσε να εμφανισθεί την ημέρα που κλητεύθηκε, ο σεβασμός των δικαιωμάτων υπεράσπισης και η δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας, τα οποία υλοποιούνται με την οδηγία αυτή, απαιτούν από τις διωκτικές ή, κατά περίπτωση, οι δικαστικές αρχές να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να παρέχεται στο εν λόγω πρόσωπο ή στον συνήγορό του νέα δυνατότητα να λάβει γνώση του υλικού αυτού. Με την επιφύλαξη όσων εκτέθηκαν στις σκέψεις 90 έως 93 και 96 της παρούσας απόφασης, η εν λόγω διάταξη δεν απαγορεύει την παροχή νέας τέτοιας δυνατότητας μετά την κατάθεση του κατηγορητηρίου ενώπιον του δικαστή.
- 98 Στο πλαίσιο αυτό, ο δικαστής οφείλει, ωστόσο, να επιτυγχάνει μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφενός, του σεβασμού των δικαιωμάτων υπεράσπισης και, αφετέρου, της ανάγκης να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα της δίωξης και της καταστολής των εγκλημάτων σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης και η ολοκλήρωση της διαδικασίας εντός εύλογου χρόνου, λαμβανομένου υπόψη του ενδεχομένου σκόπιμης παρακώλυσης, εκ μέρους της υπεράσπισης, στην ομαλή εξέλιξη της διαδικασίας αυτής.
- 99 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 2012/13 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στη γνωστοποίηση προς την υπεράσπιση λεπτομερών πληροφοριών σχετικά με την κατηγορία μετά τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστή αλλά πριν αρχίσει εκ μέρους του η επί της ουσίας εξέταση της κατηγορίας και πριν ξεκινήσει η ενώπιόν του συζήτηση, ή, όταν πρόκειται για πληροφορίες σχετικά με μεταγενέστερες τροποποιήσεις, αφού ξεκινήσει η συζήτηση αλλά πριν από το στάδιο της διάσκεψης, υπό τον όρον ότι λαμβάνονται από τον δικαστή όλα τα αναγκαία μέτρα για τον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης και τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας.
- 100 Το άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής έχει την έννοια ότι εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να διασφαλίζει ότι παρέχεται στην υπεράσπιση πραγματική δυνατότητα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, σε χρόνο που μπορεί ενδεχομένως να είναι και μεταγενέστερος της διαβίβασης του κατηγορητηρίου στον δικαστή, αλλά πριν αρχίσει εκ μέρους του η επί της ουσίας εξέταση της κατηγορίας και πριν ξεκινήσει η ενώπιόν του συζήτηση, ή, όταν κατατίθεται στη δικογραφία νέο υλικό κατά τη διάρκεια της δίκης, αφού ξεκινήσει η συζήτηση αλλά πριν από το στάδιο της διάσκεψης, υπό τον όρον ότι λαμβάνονται από τον δικαστή όλα τα αναγκαία μέτρα για τον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης και τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας.

Επί του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο βάσει της οδηγίας 2013/48

- 101 Με το τέταρτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/48 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται, αφενός, σε εθνική κανονιστική ρύθμιση που επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να αποκλείσει τον δικηγόρο που έχουν διορίσει δύο κατηγορούμενοι, χωρίς οι εν

λόγω κατηγορούμενοι να είναι σύμφωνοι με τον αποκλεισμό αυτό, με την αιτιολογία ότι τα πρόσωπα αυτά έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα και, αφετέρου, στο να επιτρέπεται στον δικαστή να παράσχει στα εν λόγω πρόσωπα τη δυνατότητα να διορίσουν νέο δικηγόρο ή, εφόσον χρειαστεί, να διορίσει ο ίδιος αυτεπαγγέλτως δύο συνηγόρους προς αντικατάσταση του πρώτου συνηγόρου.

- ¹⁰² Επισημαίνεται καταρχάς ότι, βάσει του άρθρου 15, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, έστω και αν η προθεσμία μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο δεν είχε παρέλθει κατά τον χρόνο υποβολής της υπό κρίση αίτησης προδικαστικής απόφασης προς το Δικαστήριο, η προθεσμία αυτή έληξε στις 27 Νοεμβρίου 2016. Υπό τις συνθήκες αυτές, η εν λόγω οδηγία τυγχάνει εφαρμογής στην περίπτωση των κατηγορουμένων της κύριας δίκης.
- ¹⁰³ Κατά το άρθρο 1 της οδηγίας 2013/48, η οδηγία αυτή ορίζει ελάχιστους κανόνες σχετικά με το δικαίωμα των υπόπτων ή κατηγορουμένων να έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο στις ποινικές διαδικασίες. Ειδικότερα, το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να διασφαλίζουν στους εν λόγω υπόπτους ή κατηγορουμένους την απόλαυση του δικαιώματος αυτού εντός χρόνου και με τρόπο που να τους επιτρέπει να ασκήσουν τα δικαιώματα υπεράσπισης πρακτικά και αποτελεσματικά.
- ¹⁰⁴ Όπως προκύπτει κατ' ουσίαν από την αιτιολογική σκέψη 12 της εν λόγω οδηγίας, η οδηγία αυτή προωθεί, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα κάθε προσώπου να συμβουλευτεί δικηγόρο και να του αναθέτει την εκπροσώπηση και την υπεράσπισή του, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, καθώς και τα δικαιώματα υπεράσπισης που κατοχυρώνονται στο άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη.
- ¹⁰⁵ Όπως προκύπτει από τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17), το εν λόγω άρθρο 48, παράγραφος 2, αντιστοιχεί στο άρθρο 6, παράγραφος 3, της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και έχει την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το άρθρο αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη.
- ¹⁰⁶ Από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προκύπτει, κατ' ουσίαν, ότι το προβλεπόμενο στο άρθρο 6, παράγραφος 3, δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο κατοχυρώνει μεν τη δυνατότητα επιλογής δικηγόρου, όχι όμως κατά τρόπο απόλυτο (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 29ης Σεπτεμβρίου 1992, Croissant κατά Γερμανίας, CE:ECHR:1992:0925JUD001361188, § 29, και της 14ης Ιανουαρίου 2003, Lagerblom κατά Σουηδίας, CE:ECHR:2003:0114JUD002689195, § 54). Η δυνατότητα αυτή μπορεί να υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς, υπό την επιφύλαξη ότι οι περιορισμοί αυτοί προβλέπονται από τον νόμο, ανταποκρίνονται σε σκοπό γενικού συμφέροντος και είναι ανάλογοι προς τον σκοπό αυτό.
- ¹⁰⁷ Εν προκειμένω, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι σκοπός της επίμαχης στην κύρια δίκη εθνικής νομοθετικής ρύθμισης είναι η διασφάλιση του δικαιώματος των κατηγορουμένων σε αποτελεσματική υπεράσπιση.
- ¹⁰⁸ Ο σκοπός αυτός, που ανταποκρίνεται ακριβώς στον σκοπό που υπηρετεί το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/48, είναι θεμιτός και η ρύθμιση αυτή είναι ανάλογη προς αυτόν.
- ¹⁰⁹ Συναφώς, υπογραμμίζεται ότι η απουσία σύγκρουσης συμφερόντων του δικηγόρου είναι αναγκαία προς διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων υπεράσπισης. Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 110 των προτάσεών του, ένας δικηγόρος δεν είναι δυνατόν να υπερασπιστεί πλήρως και αποτελεσματικά δύο κατηγορουμένους στο πλαίσιο της ίδιας διαδικασίας όταν οι κατηγορούμενοι αυτοί έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα, όπως συμβαίνει όταν ένας εξ αυτών έχει προβεί σε δηλώσεις που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε βάρος του δεύτερου, χωρίς ο τελευταίος να επικυρώνει τις δηλώσεις αυτές.

- 110 Υπό τις συνθήκες αυτές, με τον αποκλεισμό του δικηγόρου και την αντικατάστασή του από δύο άλλους δικηγόρους διοριζόμενους είτε από τους ίδιους τους κατηγορουμένους είτε αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο φαίνεται να μπορεί να διασφαλιστεί η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο.
- 111 Κατά συνέπεια, στο τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/48 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση που επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να αποκλείσει τον δικηγόρο που έχει διοριστεί από δύο κατηγορουμένους, χωρίς οι εν λόγω κατηγορούμενοι να είναι σύμφωνοι προς τον αποκλεισμό αυτό, με την αιτιολογία ότι τα πρόσωπα αυτά έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα, ούτε στο να επιτρέπεται στον δικαστή να παρέχει στα εν λόγω πρόσωπα τη δυνατότητα να διορίσουν νέο δικηγόρο ή, εφόσον χρειαστεί, να διορίσει ο ίδιος αυτεπαγγέλτως δύο συνηγόρους προς αντικατάσταση του πρώτου συνηγόρου.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 112 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση που προβλέπει διαδικασία παύσης της ποινικής δίωξης, όπως η προβλεπόμενη στα άρθρα 368 και 369 του *Nakazatelno protsesualen kodeks* (βουλγαρικού κώδικα ποινικής δικονομίας), στο μέτρο που η ρύθμιση αυτή εφαρμόζεται σε διαδικασίες που κινούνται σε περιπτώσεις σοβαρής απάτης ή άλλης σοβαρής παράνομης δραστηριότητας σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τελωνειακό τομέα. Στον εθνικό δικαστή εναπόκειται να εξασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητα του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη τη ρύθμιση αυτή, και μεριμνώντας συγχρόνως για τη διασφάλιση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων.
- 2) Το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2012, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στη γνωστοποίηση προς την υπεράσπιση λεπτομερών πληροφοριών σχετικά με την κατηγορία μετά τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστή αλλά πριν αρχίσει εκ μέρους του η επί της ουσίας εξέταση της κατηγορίας και πριν ξεκινήσει η ενώπιόν του συζήτηση, ή, όταν πρόκειται για πληροφορίες σχετικά με μεταγενέστερες τροποποιήσεις, αφού ξεκινήσει η συζήτηση αλλά πριν από το στάδιο της διάσκεψης, υπό τον όρον ότι λαμβάνονται από τον δικαστή όλα τα αναγκαία μέτρα για τον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης και τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας.

Το άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής έχει την έννοια ότι εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να διασφαλίζει ότι παρέχεται στην υπεράσπιση πραγματική δυνατότητα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, σε χρόνο που μπορεί ενδεχομένως να είναι και μεταγενέστερος της διαβίβασης του κατηγορητηρίου στον δικαστή, αλλά πριν αρχίσει εκ μέρους του η επί της ουσίας εξέταση της κατηγορίας και πριν ξεκινήσει η ενώπιόν του συζήτηση, ή, όταν κατατίθεται στη δικογραφία νέο υλικό κατά τη διάρκεια της δίκης, αφού ξεκινήσει η συζήτηση αλλά πριν από το στάδιο της διάσκεψης, υπό τον όρον ότι λαμβάνονται από τον δικαστή όλα τα αναγκαία μέτρα για τον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης και τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας.

- 3) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/48/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2013, σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας, έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση που επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να αποκλείσει τον δικηγόρο που έχει διοριστεί από δύο κατηγορουμένους, χωρίς οι εν λόγω κατηγορούμενοι να είναι σύμφωνοι προς τον αποκλεισμό αυτό, με την αιτιολογία ότι τα πρόσωπα αυτά έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα, ούτε στο να επιτρέπεται στον δικαστή να παρέχει στα εν λόγω πρόσωπα τη δυνατότητα να διορίσουν νέο δικηγόρο ή, εφόσον χρειαστεί, να διορίσει ο ίδιος αυτεπαγγέλτως δύο συνηγόρους προς αντικατάσταση του πρώτου συνηγόρου.

(υπογραφές)